

Federální volby 2010 – kořeny národnostních sporů a jejich reflexe v politickém systému Belgie

Federal Elections 2010—National Cleavages in Political System of Belgium

Eva Homolová (homolova@rpic-vip.cz)

Abstract

The aim of the article „Federal election 2010—national cleavages in political system of Belgium“ is to examine June 2010 federal election results in one of Benelux country. Belgian political system is traditionally consociational but increasing importance of national and linguistic cleavages makes political negotiations more complicated in recent decades. Particularly the judgement of Belgian Constitutional Court regarding the electoral law in Brussels—Halle—Vilvoorde electoral district represents existing disparities. The victory of New Flemish Alliance and success of political parties which struggle for greater regional autonomy confirmed the tendency to further federalization.

Keywords

Belgium, federal elections, Flemish region, Walloon region, Brussels-Halle-Vilvoorde

Úvod

Vzhledem k čtyřletému volebnímu období byly další parlamentní volby v Belgii plánovány na léto 2011. Místo toho spory o volební práva obyvatel oblasti Bruxelles-Hal-Vilvorde spojené s jazykovým rozdělením země na část valonskou a vlámskou vedly k demisi vlády a následnému vypsání předčasných voleb v termínu 13. června 2010. I přesto, že na základě rozhodnutí ústavního soudu z roku 2003 volby neprobíhají v souladu s konstitučním právem země, Belgičané k volebním urnám ve stanoveném datu nakonec přistoupili. Snaha realizovat předčasné volby co nejdříve byla zřejmě motivována také faktem, že Belgii čeká předsednictví Evropské Unii. Role se 1. července 2010 ujímá prozatímní vláda do té doby, než budou vyjednávání o podobě budoucí koalice úspěšně završena. Předjímat délku jejich trvání je vzhledem k výsledkům voleb poměrně nesnadné – v souladu s předvolebními průzkumy získaly velkou podporu vlámské strany mající zájem na prohlubování autonomie regionů. Dokonce nelze ani zcela vyloučit mediálně oblíbený paradox, že první prezident Evropské unie Herman Van Rompuy bude pocházet ze země, která v průběhu jeho funkčního období přestane reálně existovat.

Tato studie se bude snažit analyzovat průběh a výsledky posledních belgických federálních voleb v kontextu specifik politického systému Belgie. Důraz bude kladen na význam dělicích linií v belgické společnosti s cílem naznačit další možný politický vývoj v zemi.

Historický kontext

Už způsob, jakým v roce 1830 vznikla samostatná Belgie, v sobě obsahoval příslib vlámsko-valonského konfliktu, který určoval politické dění v monarchii po celé 20. století, a jak dokazují okolnosti, za kterých byly sestavovány poslední belgické vlády, také v posledním desetiletí. První výraznější nepokoje v regionech se objevily po druhé světové válce, v 70. letech se protesty vystupňovaly a vedly k reformnímu procesu směřujícímu k federalizaci státu v roce 1993.

Spory mezi belgickými regiony mají svůj původ v otázce jazykové. Vlámština je mateřským jazykem většiny belgického obyvatelstva (totéž platilo o hlavním městě), i když v minulém století výrazně převládala francouzština jako úřední jazyk.¹ Francouzština byla upřednostňována rovněž z důvodu mezinárodní prestiže, v Bruselu například také kvůli existenci velkého množství vlámských nářečí. Francouzština převládala i ve vzdělávacím systému (Treffers-Daller, 2002, s. 50).

Dle zákona z roku 1932, jenž ustanovil jazykovou teritorialitu, musely vlámské obce v okolí Bruselu, ve kterých dosahoval podíl francouzsky mluvících obyvatel 30 %, přijmout ve vnějších stycích s veřejností druhý jazyk, jakmile byla překročena 50 % hranice, stala se francouzština rovněž jazykem místní správy. Proto rozpínání hlavního města na území vlámských obcí představovalo pro Vlámky významnou hrozbu. Z tohoto důvodu bylo v roce 1963 území hlavního města omezeno na 19 municipalit (Treffers-Daller, 2002, s. 52).

Od roku 1947 byla zrušena sčítání příslušníků jazykových skupin kvůli pnutí, která způsobovala, proto neexistují žádné oficiální údaje o jejich rozložení v zemi (Treffers-Daller, 2002, s. 52). Fakt, že jazykové skupiny jsou v Belgii poměrně dobře geograficky vymezeny, hrál v řešení národnostního konfliktu významnou roli stejně jako konsocialismus hluboko zakořeněný v politickém systému země (Lijphart, 1999). Prudký ekonomický růst Vlámka a průmyslová restrukturalizace do té doby bohatšího Valonska celý proces uspíšily (Swenden, 2003, s. 3).

Specifika politického systému

V roce 2008 měla Belgie asi 10,7 mil obyvatel, z toho Vlámové tvoří zhruba 58 % (6,2 mil.), Valoni asi 32,7 % (3,5 mil.) a obyvatelé hlavního města zbývajících 9,3 % (1 mil.) (Eurostat 2010). Jedinou výjimkou z hlediska jazykové homogenity představuje právě dvojjazyčný region Brusel. Problematická je také

¹Vlámština byla postavena na roveň francouzštině v roce 1898. Do té doby byla jediným úředním jazykem francouzština, i když byla ústavou zaručena jazyková svoboda (Hooghe, 2004, s. 58).

situace v 6 vlámských obcích na jihu, kde početné skupiny obyvatel mluví francouzsky. Představují tak jazykový koridor mezi Bruselem a regionem Valonsko na jihu Belgie.

Jinými slovy v Belgii lze identifikovat několik vládních úrovní definovaných na základě různých kritérií. Liesbet Hooghe uvádí, že systém víceúrovňového vládnutí implikuje vznik více identit, které se ovšem navzájem doplňují, nikoliv potlačují jedna druhou. Toto je i příklad Belgie, kdy regionální identita existuje současně s identitou národní, ale rovněž příslušností místní. Pouze Flandry jsou oblastí, kde je regionální identita silnější než národní, v obecném měřítku počet obyvatel, kteří se identifikují s jednotnou Belgií, spíše narůstá (Hooghe, 2004, s. 65–66, Swenden, 2003, s. 14).

Demokraticky legitimní vůle většiny je pokud jde o hluboce rozdělenou společnost jen těžko dosažitelná. Belgie od svého vzniku fungovala bez aspirací na respektování vůle většiny a politický systém nesl výrazné konsociační rysy. Federální Belgie plně respektuje tuto zkušenost. Konsociační uspořádání představuje uzavřený systém, který stojí na čtyřech základních pravidlech: politické skupiny mají co nejvíce kompetencí, každá má přístup k poměrné části zdrojů, jejich funkcí je zprostředkování vztahu mezi státem a občanem a podpora aktivní občanské participace. Toto staví lídry skupin do klíčové pozice. Politickou silou jsou v Belgii především politické strany, respektive jejich vedení (konsociační partitokracie) (Hooghe, 2004, s. 67; Kunc, 2000, s. 47). Národnostní konflikty se projevily v rozpadu tří nejsilnějších belgických stran – v roce 1967 se křesťanští demokraté rozštěpili na vlámskou a frankofonní frakci, stejnou cestu následovali o rok později liberálové a v roce 1978 rovněž socialisté. Tradiční strany částečně přejaly politické otázky nacionalistických formací, což oslabilo jejich narůstající vliv. Řešení sporů mezi Vlámami a Valony, které před rozštěpením stranického systému probíhalo v první vlně jednání na vnitrostranické úrovni, se přeneslo na úroveň systému (Hooghe, 2004, s. 61; Swenden, 2003, s. 4).

Již ústava z roku 1831 stanovovala kvórum dvou třetin poslaneckých hlasů při jakékoliv konstituční revizi, které ovšem musela předcházet rovněž rozpuštění parlamentu a ustavení nové vlády (Kunc, 2000, s. 44), což výrazně komplikovalo a omezilo četnost revize ústavy. Tato podmínka zaručovala, že ústava nemůže být jednostranně změněna proti zájmům některé ze společenských skupin.² V roce 1970 byl tento princip aplikován na vlámskou a frankofonní komunitu – vláda se musela skládat se shodného počtu vlámsky a francouzsky mluvících ministrů, kteří rozhodovali konsensuálně, parlament byl rozdělen do dvou jazykových skupin, jazykové a specifické ústavní otázky začaly podléhat zvláštní hlasovací proceduře a konečně byl také ustanoven výjimečný postup – formulace kompromisu vládou – v případě, že dvě třetiny poslanců shledaly návrh zákona jako porušující stávající rovnováhu mezi jazykovými skupinami. Země formálně rozdělena na tři Komunity – vlámskou, francouzskou a německou – a tři Regiony – Vlámsko, Valonsko a Brusel (Hooghe, 2004, s. 68–70; Swenden, 2003, s. 5). Kompetenčně vyvážené rozdělení přineslo asymetrii v tom smyslu, že dělící linie byly vymezeny různě – na teritoriálním a neteritoriálním základě. Region hlavního města Bruselu je dvojjazyčný, to znamená, že se na jediném území střetávají zájmy dvou komunit, které jinak v podstatě reprezentují svébytné regiony. Naopak německá komunita (obyvatelé žijící na východě Belgie při hranicích s Německem) jako jediná není vymezena teritoriálně. Zároveň francouzsky mluvící obyvatelé žijící na předměstí Bruselu, ovšem v regionu Vlámsko, mají zájem na rozšíření dvojjazyčného regionu hlavního města (Swenden, 2003, s. 3). Kunc složitost uspořádání shrnuje takto: „*Zatímco Vlámové prosazovali politickou a státní reorganizaci ve směru kulturních komunit, Valoni se zaměřili spíše na regiony jako na jednotku politické organizace: v kulturním či jazykovém rozměru naopak marně bojovali proti územní homogenosti, aby uchovali právo osob hovořit jazykem dle svého výběru a zabránili asimilačnímu tlaku Vlámů ve svých okresech. Dlouho také marně usilovali o to, aby byl utvořen Region Brusel – hlavní město, jehož existence sice byla do ústavy vepsána v roce 1970, ale dalších 19 let se nekonkretizovala.*“ (Kunc, 2000, s. 54).

O deset let později (1980) vznikly samostatné exekutivní a správní orgány nově definovaných celků, kromě regionu Brusel – bruselská regionální rada zasedla poprvé až v roce 1989³ (Treffers-Daller, 2002, s. 52), kdy se zároveň belgický politický systém přiblížil duálními federálnímu systémem vymezením ex-

²„... patří k nejstarším evropským psaným dokumentům dosud v účinnosti, podrobena šesti revizím (ty důležitější byly provedeny 1983, 1920–1921, 1967–1971, 1980, ta nejdůležitější pak v letech 1992–1995)“ (Kunc, 2000, s. 43).

³Vlámové dlouho nesouhlasili s institucionalizací samostatného regionu hlavního města, protože měly obavy ze společné strategie Bruselu a Valonů.

kluzivních kompetencí regionů, komunit a národní vlády. Instituce reprezentující vlámskou komunitu a region Vlámsko se záhy sloučily (vlámská vláda a parlament jsou nositeli jak pravomocí spadající do kompetencí Regionů, tak Komunit) na rozdíl od institucí regionu Valonsko a frankofonní Komunity. Pravomoci patřící Komunitám jsou především v oblasti kultury, vzdělávání a jazyka. V kompetenci regionů je politika zaměstnanosti, restrukturalizace průmyslu, životní prostředí, rozvoj venkova, zemědělství, bydlení, infrastruktura a doprava, částečně energetika. Na úrovni státu jsou koordinovány otázky obrany, spravedlnosti, vnitra, daňová politika a sociální bezpečnost (Swenden, 2003, s. 7–8). Konsociační prvek byl ale podpořen jednak širokou sítí pro vládní a úřednickou spolupráci, jednak totožnou členskou základnou národního parlamentu a regionálních a komunitních parlamentů. V Bruselu byla existence dvou jazykových komunit v Bruselu řešena podobně jako na úrovni státu – rovným zastoupením jazykových skupin – byla ustavena regionální rada hl. města, do které byli její členové voleni na rozdíl od ostatních orgánů přímo (Hooghe, 2004, s. 71–73).

Ústavní reformou z května 1993 se datuje proměna jednotného belgického království ve federaci. I když pravomoci jsou vymezeny výlučně, federální a ostatní vládní úrovně jsou velmi komplexně propojeny. Provázanost sice zvyšuje riziko konfliktů, na druhou stranu poskytuje větší prostor pro jejich možná řešení (Hooghe, 2004, s. 73). Belgický federalismus je specifický právě proto, že konstitutivní jednotky nejsou vymezeny pouze územně, ale také jazykově a že se tyto dělící linie různého charakteru překrývají a tedy vytvářejí asymetrii uspořádání (existence dvojjazyčného Regionu Bruselu, institucionalizace německé Komunity, ale ne Regionu).

Politická proměna oslabila nacionalistické tendence uvnitř země. I když neteritoriální principy vládnutí byly formálně nahrazeny federalismem, existuje zde kontinuita konsociačního chování aktérů. Podobnost obou systémů usnadnila přechod k federalismu jako modelu řešení teritoriálních konfliktů. Federalismus představoval nejlepší řešení z pohledu zachování belgického státu a zároveň výsadního postavení politických stran v systému, je schopen adekvátně odpovědět na požadavky na větší autonomii oblastí či komunit. Konsocialismus navíc vyžaduje rovné postavení všech skupin – k narušení této rovnováhy se schylovalo již v 60. letech, kdy vlámská většina začala prosazovat většinovou logiku v tehdejších uspořádání (Hooghe, 2004, s. 81).

Protože se překrývání kompetencí jednotlivých vládních úrovní nikdy nelze zcela vyhnout, je třeba aktivity koordinovat prostřednictvím silného provázání vlád federální a regionální úrovně politik – federální orgány jsou tvořeny zástupci stran reprezentujícími regionální zájmy, proto je potenciální konflikt mezi úrovněmi nejprve nejdříve řešen uvnitř strany, což v konečném důsledku minimalizuje zásadní vládní spory nutnost zásahu arbitrážního soudu (ustaven v roce 1984). Dále je přínosem soubor mechanismů chránících zájmy regionů a jazykových skupin. Zajímavým belgickým specifíkem je, že Ministr regionální vlády může samostatně zastupovat Belgii v Radě ministrů EU bez toho, aby byl zplnomocněn federální vládou (Swenden, 2003, s. 8–13).

Dle Swendena (2003) se belgický federalismus potýká jednak s bipolaritou, která se často projevuje hrou nulového součtu. Federalismus v Belgii není strukturou, ale spíše procesem, jehož cíl není dosud přesně vymezen; navíc náklady tohoto procesu nejsou poměrně rozděleny mezi federální a regionální úroveň. Politické strany a elity jsou klíčovými hráči odpovědným za dosažení národnostního kompromisu, tedy nezablokování systému. Negativním prvkem může být v jistém smyslu také přílišná provázanost institucionálního systému na obou úrovních nebo neochota koordinovat politiky na federální a regionální úrovni v reakci na fakt, že doba konání obecných a regionálních voleb je od roku 2003 různá.

Belgická vláda je zcela závislá na parlamentní většině – to v případě jejího sestavování znamená schválení parlamentu předloženého programu (absolutní většinou); v případě ztráty parlamentní většiny, je premiér povinen podat demisi. Životnost belgických vlád je tedy podmíněna schopností sestavit stabilní koalici. Fragmentarizace stranického systému v 60. letech – štěpení tradičních stran a vznik nových politických formací – tento úkol výrazně znesnadnila (Kunc, 2000, s. 49).

Okolnosti pádu vlády a cesta k předčasným volbám

Dne 22. dubna premiér Yves Leterma odstoupil poté, co vládní koalici kvůli ztrátě důvěry v řešení problémů kolem práv frankofonní populace na vlámských předměstích Bruselu (Bruxelles-Hal-Vilvorde). Král Albert II. nejprve demisi odmítl a pověřil sestavením nové vlády Didiera Reynderse (Mouvement Réformateur). Po neúspěšných jednáních král 26. dubna demisi přijal. Poslední belgická vláda setrvala pět měsíců – od parlamentních voleb, které se konaly 10. června 2007, šlo již v pořadí o šestou vládu. Kabinet, který padl, vedli vlámská křesťanští demokraté a liberálové a frankofonní liberálové a socialisté. Rozložení sil po volbách 2007 a relace s výsledky z roku 2003 jsou zaneseny v následující tabulce. Volební účast dosáhla 91,3 % (Portail des services publics belges).

Tabulka 1: Výsledky voleb (10. 6. 2007) a srovnání s počty mandátů získanými ve volbách v roce 2003

Politická strana	Sněmovna reprezentantů (rozdíl oproti roku 2003)		Senát (rozdíl oproti roku 2003)	
	% získaných hlasů	Počet mandátů	% získaných hlasů	Počet mandátů
CD & V/N-VA (vlámská křesťanští demokraté/N-VA)	18,5 (+2,2)	30 (+8)	19,4 (+6,7)	9 (+3)
MR (Reformní hnutí-frankofonní liberálové)	12,5 (+1,1)	23 (-1)	12,3 (+0,2)	6 (+1)
PS (frankofonní socialisté)	10,9 (-2,2)	20 (-5)	10,2 (-2,6)	4 (-2)
OpenVLD (vlámská liberálové)	11,8 (-3,5)	18 (-7)	12,4 (-3,0)	5 (-2)
Vlámský zájem	12,0 (+0,4)	17 (-1)	11,9 (+0,6)	5 (0)
SPA-Spirit (vlámská socialisté)	10,3 (-4,6)	14 (-9)	10,0 (-5,4)	4 (-3)
CDH (frankofonní střed demokratických humanistů)	6,1 (+0,6)	10 (+2)	5,9 (+0,4)	2 (0)
Ecolo (frankofonní Zelení)	5,1 (+2,0)	8 (+4)	5,8 (+2,6)	2 (+1)
Seznam Dedecker (vlámská pravice)	4,0 (+4,0)	5 (+5)	3,4 (+3,4)	1 (+1)
Groen (vlámská Zelení)	4,0 (+1,5)	4 (+4)	3,6 (+1,2)	1 (+1)
FN (frankofonní krajní pravice)	2,0 (-0,1)	1 (0)	2,3 (+0,0)	1 (0)
Ostatní	2,8	-	2,8	-
Celkem	100,0	150	100,0	40

Zdroj: Portail des services publics belges.

Dle Pilet a van Haute byly volby v roce 2007 důkazem jednak mírného posílení pravicových stran na úkor levice, jednak faktu, že v Belgii existují dva velmi odlišné politické systémy s naprosto různým rozložením sil napříč stranickým spektrem a že konvergenční tendence pozorovat nelze, což má klíčový dopad na proces sestavování vlády a její stabilitu (Pilet a van Haute, 2008). Jednání o sestavení vlády, jimiž byl po volbách v roce 2007 pověřen Yves Leterme (CD & V), dlouho nevedla k žádnému výsledku. Po několika měsících bylo přijato následující dočasné řešení – dosavadní premiér Guy Verhofstadt (OpenVLD) byl králem vyzván k sestavení prozatímní vlády, která by měla širší mandát tak, aby mohla alespoň přijímat bezodkladná rozhodnutí (Pilet a van Haute, 2008). Důvodem bylo vylepšení vnímání belgické politické krize v zahraničí a především nutnost řešit ekonomickou situaci země. Tato vláda působila do března 2008, kdy byla sestavena vláda legitimní, což bylo ovšem umožněno odložením otázek souvisejících s reformou belgických institucí. I když se jednání postupně přesunula na úroveň Regionů a Komunit, politické strany nebyly schopny dospět k žádné dohodě, a tak se problém v plné síle znovu projevil v regionálních volbách v červnu 2009.

Šlo o historicky nejdelší sestavování belgické vlády – trvalo celých 196 dní. Ačkoliv se spekulovalo o dalším vývoji země směrem k větší decentralizaci či úplnému rozdělení, období bezvládní nezanechalo žádné výraznější stopy. Vláda Yves Leterma však podala demisi již ke konci roku 2008 z důvodu obvinění představitelů vlády z domnělého ovlivňování soudního procesu. Novým premiérem se stal vlámský křesťanský demokrat Herman Van Rompuy (CD & V) – nynější prezident Evropské unie. Po vstupu Lisabonské smlouvy v platnost se na post premiéra opět vrátil Yves Leterme (listopad 2009). Tyto okolnosti často provázely dílčí výměny na ministerských postech (Belgie: Vnitropolitická charakteristika).

Hlavní spor, jenž vedl k současné krizi, se týká práv frankofonní populace na vlámských předměstích Bruselu. Obyvatelé volebního obvodu Bruxelles-Hal-Vilvorde mají možnost výběru volby vlámských nebo bruselských frankofonních stran. Vlámové mají zájem o vyjmutí obcí, jež nespádají do bruselského regionu, z tohoto zvláštního režimu. Ústavní soud přitom již v roce 2003 rozhodl, že výjimka pro tento volební obvod není opodstatněná a nerespektuje jazykově danou volební příslušnost v zemi. Pro zrušení výjimky je nutné reformovat ústavu. Neshoda nad tímto tématem byla hlavní příčinou odchodu vlámských liberálů (Open VLD) z vlády a vypsaní předčasných voleb na červen 2010.

V předvolebních průzkumech VRT (Vlaamse Radio – en Televisieomroep) a deníku De Standaard si nejlépe vedli umírnění vlámské nacionalistické uskupení o další postupné přenášení kompetencí směrem z centra do regionů z Nové vlámské Aliance (N-VA) v čele s Bartem De Weverem s 25 % hlasů, následování CD & V zhruba s 19 %, vlámskými liberály (Open VLD) a socialisty SP. A shodně s 13,9 %. Největší ztráta přízně voličů byla očekávána u strany Vlaams Belang – Vlámský zájem, jež získala v průzkumech pouze 11,5 % hlasů, oproti 19,6 % ve volbách v roce 2007.

Ve Valonsku poslední průzkumy deníku La Libre Belgique prokazují, že největší přízní ve frankofonní a ekonomicky méně rozvinuté části Belgie se těší socialisté (v čele Elio Di Rupo) s 30 % hlasy, což představuje dokonce lehký nárůst oproti minulým volbám. Výrazně za nimi se umístilo Reformní hnutí frankofonních liberálů (MR) s 20,2 %, dále ecolo (Zelení) 18,9 % a Střed demokratických humanistů s 16,1 % hlasů.

Volební kampaň

O budoucnosti volebního obvodu Bruxelles-Hal-Vilvorde mají obě jazykové komunity naprosto odlišné představy. Zatímco vlámské strany usilují o rozdělení oblasti, frankofonní komunita považuje aktuální uspořádání za spravedlivé. Touto otázkou se zabýval již v roce 2003 pouhý týden po volbách arbitrážní soud. Soud shledal volební zákon v rozporu s články 1–5 Ústavy (zejm. článek 4 definujícím jazykové oblasti), jež ukládají rovná práva všem Belgickým občanům, co se týče jejich jazykové a územní příslušnosti (srov. Arrest nr. 73/2003 van 26 mei 2003, The Constitution of Federal Belgium, 1994). Bylo sice potvrzeno právo nediskriminace, ale řešení, které by směřovalo k nápravě, navrženo nebylo. Výsledky voleb nebyly zpětně zpochybněny, i když se de facto konaly za podmínek, jež jsou v rozporu s belgickou ústavou.

Rozdělení volebního obvodu Bruxelles-Hal-Vilvorde by pravděpodobně znamenalo sloučení Halle-Vilvoorde a oblasti Leuven, tedy vytvoření provinční jednotky vlámského vévodství Brabant. Obyvatelé Halle-Vilvoorde – ať už mluvící vlámsky či francouzsky – by byli zbaveni možnosti volit bruselské politiky ve federálních volbách. Valonské strany by pro oblast Halle-Vilvoorde by musely vytvořit zvláštní kandidátku, která by již nezahrnovala kandidáty frankofonních politických stran z hlavního města. Vlámky mluvící obyvatelé Halle-Vilvoorde by přišly o možnost získat hlasy bruselských voličů. Podstata sporu o volební obvod Bruxelles-Hal-Vilvorde tkví jednoduše v tom, že na bruselském předměstí žije mnoho francouzsky hovořících úředníků pracujících pro evropské instituce, kteří vyčleňují demografickou rovnováhu, a tedy poměr hlasů.

Dikuse na toto téma napříč politickým spektrem přinesla v roce 2005 první kompromisní návrh: celý sporný volební obvod měl být spojen s vlámským obvodem Leuven, což bylo chápáno jako ústupek vlámským voličům, který zároveň příliš neměnil postavení frankofonního voličstva v oblasti. Verhofstadt získal podporu téměř celé vládní koalice, kromě vlámské strany Spirit. Neúspěch vyjednávání byl podnětem pro hlasování o důvěře vládě, jež ovšem skončilo vyslovením parlamentní podpory.

Od té doby bylo dle Ústavního soudu diskriminační aplikace volebního práva v oblasti Bruxelles-Hal-Vilvorde pro zpochybnění ústavnosti obou následujících voleb – v roce 2007 a 2010. V roce 2007 dokonce několik starostů obcí v oblasti Bruxelles-Hal-Vilvorde hrozilo odmítnutím poskytnout seznamy voličů či bojkotem voleb, protože nebylo na federální úrovni dosaženo dohody nad touto otázkou v souladu s rozhodnutím soudu č. 73/2003 z 26. 5. 2003.

Fakt, že v Belgii existují dva naprosto odlišné stranické systémy Vlámka a Valonska, přispívá ke specifičnosti belgických voleb. Složení parlamentu a vlády je dáno výsledky politického boje v obou regionech (Habán, 2003, s. 304). I v roce 2010, stejně jako v kampani před volbami 2007 dominovala témata

související s ústavní reformou, strany se prezentovaly jako obhájci regionálních zájmů, spíše než by usilovaly o nalezení konstruktivních řešení na úrovni belgického království. Ve Flandrech představovaly zastánce větší autonomie regionů zejména Nová Aliance, populistická strana Ljist Dedecker a Vlámský zájem.

Nová vlámská aliance (The Nieuw-Vlaamse Alliantie – N-VA) je relativně mladá politická strana, která vznikla na podzim roku 2001. Je ovšem založena na poměrně silné politické tradici Volksumie (1954–2001). Strana věří, že výzvám 21. století jsou schopny nejlépe čelit silné společnosti efektivně kooperující v rámci konfederativního uspořádání země. Vlámové by měli dle mezinárodního práva mít nárok na budování vlastního samostatného státu dle principu sebeurčení národů.

Pro novou Alianci není samostatnost cílem sama o sobě, je chápána spíše jako cesta k prosperitě a kulturnímu rozvoji. Nová aliance předpokládá poklidné rozdělení země, ke kterému dojde postupným přenášením kompetencí na nižší úroveň. Motivem k větší federalizaci je ekonomická rovnováha mezi severem a jihem země.

Lídr vítězné Nové vlámské aliance – De Wever – v průběhu volební kampaně prohlásil, že Belgie je paralyzována jazykovými spory a neefektivitou správy země. Dle jeho slov jde ročně do Valonska více než 11 miliónů eur, a že tedy spíše než jazykový a národnostní nesoulad, jsou pro další setrvání obou národů v jediném státě rozhodující výrazné socio-ekonomické a politické disparity. Proto De Wever prosazuje, aby Flandry a Vlámsko řešily např. daňové a sociální otázky odděleně.

Jean-Marie Dedecker (politický lídr vlámské strany Ljist Dedecker) se domnívá, že země je již dávno společensky a kulturně rozdělena, neboť komunity nesdílejí mediální prostředky. Ve srovnání s dalšími problémy země jde o zdánlivou banalitu, která zřejmě obyvateli není negativně vnímána, přesto jde o projev závažnosti kulturního a jazykového rozdělení země. Neexistence společného belgického prostoru pro tvorbu veřejné mínění je ukazatelem poměrně zásadním.

Vlámská strana křesťanských demokratů – Christen-Democratisch en Vlaams, (CD & V) navazuje na silný odkaz Křesťanské demokratické strany, má však za sebou bouřlivý vývoj, který vel ke změně image a ideologickému posunu směrem doprava. Současný název strana nese od roku 1999. Mezi priority strany ve volbách patřila například podpora podnikání, dosažení vyrovnaného rozpočtu, rovnováha pravomocí mezi Regiony a Komunitami v jednotné Belgii, důraz na sociální témata a rodinu apod. Do voleb 2010 vedla stranu žena Marianne Thyssen (poslankyně Evropského parlamentu), jež mnozí přisuzují poměrně slušné šance na to stát se první předsedkyní belgické vlády v historii země.

Další významnou stranu vlámského stranického systému představuje Open Vlaamse Liberalen en Democraten (Open VLD), která nese odpovědnost za pád vlády. V ekonomické oblasti jsou prioritami strany rozvoj znalostní ekonomiky a konkurenceschopné podnikání, liberální témata a „otevřená“ společnost. Strana vlámských demokratů a liberálů vznikla v roce 1992 a pod vedením Guye Verhofstadta. VLD se v letech 1999 až 2008 podílela na vládě. Současným předsedou strany je Alexander De Croo.

Pokud se zaměříme na valonský regionální stranický systém, v současné době patří mezi nejsilnější hráče, jež se těší dlouhodobě silné podpoře, Socialistická strana – Parti Socialiste (PS). Socialisté na jihu země si ve srovnání se svými vlámskými kolegy vedou daleko lépe, což ovšem nebrání vzájemné spolupráci na národní úrovni. Silnou voličskou podporu si valonští socialisté zajišťují svou organizovaností a obhajobou konceptu autonomismu (Habáň, 2003, s. 304). Volebními tématy socialistů bylo vytváření pracovních míst, podpora rodin, sociální jistoty a bezpečnost obyvatel. Pozornost jistě patří rovněž Reformnímu hnutí – Movement Réformateur (MR). Jde o poměrně nový politický subjekt, jenž vznikl sloučením několika stran v roce 2002. Klíčovými tématy jsou svobodný rozvoj podnikání; od svého vzniku se strana posunula od klasického k sociálnímu liberalismu. Reformní hnutí má tradičně poměrně velkou podporu voličů v hlavním městě.

Nelze opomenout ani reprezentanta ekologických hnutí – Écologistes Confédérés pour l'organisation de luttes originales (ecolo). Tématy institucionální rovnováha, solidarita a trvale udržitelný rozvoj, ochrana životního prostředí, sociální zabezpečení. „Zeleným“ protějškem na straně frankofonních obyvatel Belgie, se kterými ecole na národní úrovni spolupracuje, je strana GROEN! (dříve AGALEV).

Volební systém

Parlamentní volby na federální úrovni se dle ústavy mají konat každé čtyři roky, na stejné období je sestavována i vláda (podmíněnost dosažení shody nad předloženým vládním programem). V případě, že ztratí vláda důvěru parlamentu, panovník je oprávněn dolní komoru rozpustit, pokud do tří dnů nenavrhne osobu, která má premiéra nahradit. Nestandardní režim připadá v úvahu rovněž v případě ústavních změn.

150 belgických poslanců a 40 senátorů je voleno přímo. Volby do sněmovny reprezentantů a senátu v Belgii probíhají ve stejný den. Kandidátky jsou polootevřené, volební systém je proporční, využívající D'Hondtovu formuli přepočtu hlasů na mandáty, s 5% uzavírací klausulí pro vstup do parlamentu (platí pro každou stranu a pro každý z 11 volebních obvodů). Volební účast je povinná, proto obvykle dosahuje více než 90 % voličů (Habáň, 2003, s. 303).

Pro volby do sněmovny reprezentantů je země rozdělena na 11 volebních obvodů – 10 z nich je čistě vlámských nebo valonských, výjimku tvoří obvod Bruxelles-Hal-Vilvorde, kde obě jazykové skupiny soupeří o celkem 22 křesel. Zbývajících 31 z celkových 71 senátorů je nominováno z komunitních rad, resp. rad regionů ve struktuře deset frankofonních, deset vlámských a jeden germanofonní a deset dalších je jmenováno dodatečně (šest vlámských, čtyři frankofonní). Do Senátu jsou zástupci voleni vlámskou (25 senátorů) a valonskou komunitou (15 senátorů), v dvojjazyčném obvodu Bruxelles-Hal-Vilvorde existuje možnost výběru mezi vlámskou a valonskou kandidátkou (srov. The Constitution of Federal Belgium, 1994 – art. 61–84; Habáň, 2003, s. 303; Pilet a van Haute, 2008, s. 2).

Výsledky

Předčasné volby se konaly 13. 6. 2010. Průběžné výsledky mohli občané sledovat on-line na volebním serveru Portail des services publics belges. První závěry byly k dispozici již ve večerních hodinách a oproti předvolebním odhadům nešlo o žádné zásadní překvapení. Předpověď výrazného posílení stran, které ve svém programu mají další federalizaci země a posilování pravomocí Regionů a Komunit, se naplnily. Ve Flandrech získala největší podporu Nová Aliance (N-VA), která se stala také absolutním vítězem voleb, Valoni vsadili nejčastěji na levicový program socialistů. Zisk jednotlivých stran, které se budou dělit o mandáty ve sněmovně i senátu, a jejich porovnání s výsledky ve volbách 2007, shrnuje tabulka 2.

Tabulka 2: Volební výsledky z 13. 6. 2010

Politická strana	Sněmovna reprezentantů (rozdíl oproti roku 2007)		Senát (rozdíl oproti roku 2007)	
	% získaných hlasů	Počet mandátů	% získaných hlasů	Počet mandátů
Nová vlámská Aliance (N-VA)	17,4 (+17,4*)	27 (+27*)	19,6 (+19,6*)	9 (+9*)
PS (frankofonní socialisté)	13,7 (+2,8)	26 (+6)	13,6 (+3,4)	7 (+3)
MR (Reformní hnutí – frankofonní liberálové)	9,3 (-3,2)	18 (-5)	9,3 (-3,0)	4 (-2)
CD&V (vlámští křesťanští demokraté)	10,9 (+10,9*)	17 (+17*)	10,0 (+10,0*)	4 (+4*)
OpenVLD (vlámští liberálové)	8,6 (-3,2)	13 (-5)	8,2 (-4,2)	4 (-1)
SP.A (vlámští socialisté)	9,2 (9,2)	13 (+13)	9,5 (+9,5)	4 (+4)
Vlámský zájem	7,8 (-4,2)	12 (-5)	7,6 (-4,3)	3 (-2)
CDH (frankofonní střed demokratických humanistů)	5,5 (-0,5)	9 (-1)	5,1 (-0,8)	2 (0)
Ecolo (frankofonní Zelení)	4,8 (-0,3)	8 (0)	5,5 (-0,4)	2 (0)
Groen (vlámští Zelení)	4,4 (+0,4)	4 (+4)	3,9 (+0,3)	1 (0)
Seznam Dedecker (vlámská pravice)	2,3 (-1,7)	5 (+1)	2,0 (-1,4)	0
Lidová strana	1,3 (+1,3)	1 (+1)	1,5 (-)	0
Ostatní	4,8	–	4,2	–
Celkem	100, 0	150	100, 0	40

Zdroj: Portail des services publics belges.

*) N-VA a CD & V v roce 2007 kandidovaly společně (se ziskem 18,5% a 30 mandátů v parlamentu a 19,4%, tj. devět mandátů v Senátu).

Strana Barta De Wevera získala největší počet hlasů v senátu i ve sněmovně reprezentantů s 19,6 %, resp. 17,4 % hlasů. Socialisté vyhráli volby ve Valonsku a v celostátním měřítku skončili s 13,7 % hlasy pro kandidáty do sněmovny reprezentantů a 13,6 % pro kandidáty do senátu. Bezesporu největším poraženým voleb byli křesťanští demokraté, kteří získali ve srovnání s volbami v roce 2007 zhruba poloviční počet hlasů. Předsedkyně strany Marianne Thyssen ovšem překvapivě získala druhý největší počet preferenčních hlasů ve volbách do Senátu (hned po Bartu De Weverovi). Také Reformní hnutí frankofonních liberálů (MR, Dider Reynde), vlámské liberálky (Open VLD, Alexander De Croo) a Vlámský zájem (Vlaams Belang, Filip De Winter) zaznamenali 3–4 % snížení podílu získaných hlasů oproti minulým volbám. Ve Flandrech vlámské nacionalisty (N-VA) zvýšili svou podporu ze 13 % v posledních regionálních volbách, jež se konaly v roce 2009, na téměř 30 % v letošních volbách parlamentních. Znamená to zisk 27 křesel ze 150 mandátů sněmovny reprezentantů a devět ze 40 senátorů. Všechny strany s výjimkou Sp.a výrazně ztratily v porovnání s výsledky voleb minulých. Sp.a přišla pouze o jeden mandát v porovnání s 13 mandáty CD & V, pěti křesly Open VLD a stejným počtem poslanců Vlaams Belang. Na jihu země si zasloužila zhruba 35 % (a tedy 26 mandátů v poslanecké sněmovně a sedm v Senátu) podporu svých voličů Socialistická strana. Na druhém místě skončilo Reformní hnutí.

I když je volební účast v Belgii povinná, procento neodevzdaných nebo neplatných hlasovacích lístků je letos velmi vysoké – celých 11 % v porovnání s 8,7 % v roce 2007. Pouze podíl neplatných volebních lístků stoupl z 5,1 % na 5,8 %. Důvody pro tato narůstající čísla mohou být objektivně hledat ve špatné obeznamenosti voličů s pravidly vyplňování volebních lístků, v předčasném termínu konání voleb, ale možná stejně tak v nespokojenosti s politickou situací v zemi a charakterem politických vyjednávání, kdy lze jen těžko rozlišit mezi zájmy politických stran a skutečnými zájmy Belgičanů, ať již Valonů či Vlámců.

Bez zajímavosti není ani přehled volebních výsledků za jednotlivé volební obvody. V následujících tabulkách jsou zaneseny procentní zisky stran, jež získaly největší podporu ve frankofonní a vlámské části země a zároveň dosáhly na poslanecké mandáty.

Tabulka 3: Volební výsledky v členění dle provincií – vlámská část

Provincie	N-VA	CD & V	Open VLD	Sp.a	Vlaams Belang	GROEN!	Lijst Dedecker
Antwerpen	30,7	15,5	11,0	14,3	16,5	7,7	2,3
West-Vlaanderen	24,0	23,0	13,5	15,1	9,0	6,3	7,7
Oost-Vlaanderen	28,2	15,4	17,4	14,2	12,3	7,4	3,2
Leuven	27,0	16,3	14,5	17,8	9,6	9,8	3,1
Limburg	28,8	18,8	12,1	18,1	12,8	4,8	2,9

Zdroj: Portail des services publics belges.

Tabulka 4: Volební výsledky v členění dle provincií – frankofonní část (vč. hl. města)

Provincie	PS	MR	CDH	ecolo	N-VA
Bruxelles-Hal-Vilvorde	16,7	19,7	8,0	8,0	12,2
Brabant	22,5	35,8	12,9	16,3	–
Hainaut	48,2	17,5	11,5	9,4	–
Liège	35,8	22,3	13,9	13,8	–
Namur	32,2	24,7	15,9	13,4	–
Luxembourg	28,5	19,5	31,4	11,7	–

Zdroj: Portail des services publics belges.

Ve vlámské části Belgie byla podpora Nové aliance vyjádřena ve všech provinciích poměrně jednoznačně, což potvrzuje zájem Vlámů na posílení jejich autonomie. Poměrně slušný zisk slavil také Vlámský zájem, zejména pak na severu země, v Antverpách (16,5 %), a Lijst Dedecker v Západních Flandrech (7,7 %). Na rozdíl od Nové Aliance, Socialisté nedosáhli nejvyššího počtu hlasů ve všech vlámských provinciích. Ve dvojjazyčném Bruselu získala většinu Liberálně reformní strana (MR), jež tvrdě hájí zájmy francouzsky mluvících obyvatel v regionu a na politickém poli se střetává s Vlámskými nacionalisty, vůbec nejvyšší podpory ovšem dosáhla v provincii Brabant (jižně od hlavního města). Velmi uspokojivý je také zisk Středu demokratických humanistů – Centre Démocrate Humaniste (CDH)⁴ – 31,4 % v provincii Luxembourg. Za povšimnutí jistě stojí výrazné zastoupení ekologického hnutí *ecolo* a to napříč všemi provinciemi, například v Brabantu jde o třetí nejsilnější stranu (16,3 %).

Výsledky voleb v oblasti Bruxelles-Hal-Vilvorde potvrzují aktuálnost a palčivost otázky volebního práva v tomto „smíšeném“ volebním obvodu. Nová Aliance zde získala „pouhých“ 12,2 % hlasů.

Zhodnocení

Spolupráce Nové Aliance se socialisty, jež získali většinu ve Valonsku, výměnou za premiérské křeslo se z počátku jevila jako poměrně málo pravděpodobná varianta, která se ale zřejmě postupně stává politickou realitou. Představitel vítězné strany – Bart De Wever – byl králem pověřen politickým vyjednáváním s potencionálními koaličními partnery, ale také se zástupci zájmových skupin a odborů před tím, než dostane lídr socialistů – Di Rupo – za úkol sestavit novou vládu. Oba politici se již dohodli na klíčových prioritách budoucí belgické vlády, které budou společně prosazovat. Stěžejními tématy příštího volebního období by měla být především rozsáhlá ústavní reforma, snížení státního dluhu a sociální jistoty. De Wever o pozici v čele belgické federální vlády neusiluje zřejmě také právě proto, že nepovažuje za důležité, aby byl klíčovým představitelem instituce, jež reprezentuje jednotnou Belgii vzhledem k čistě regionálním zájmům Nové Aliance.

Vládní koalice bude muset získat minimálně 76 hlasů, aby dosáhla většiny v poslanecké sněmovně. Pro zamýšlené ústavní změny např. v rozsahu pravomocí regionů je potřeba dvoutřetinové většiny, tedy 101 poslanců. Další strany jako například vlámsští křesťanští demokraté (CD & V) a valonští zelení (*Ecolo*) vyjádřily ochotu vyjednat o jejich účasti na budoucí vládě.

Valoni se obávají toho, že vítězství Nové aliance znamená další posun směrem ke konfederativnímu uspořádání země, jedním z možných scénářů je i její úplné rozdělení. Sestavení vlády a zisk podpory koaličních partnerů na severu i jihu Belgie proto nebude vůbec snadnou záležitostí (*Flemish nationalists triumph in Belgium*, *EurActiv*, 14. 6. 2010). Otázka rozdělení volebního obvodu Bruxelles-Hal-Vilvorde a obecně spory jazykových skupin nejen v této oblasti bude hrát v procesu sestavování vlády poměrně významnou roli. Oba předsedové nejsilnějších stran budou usilovat o to, abych návrh řešení byl součástí již koaliční dohody. Vlámské strany chtějí volební obvod rozdělit podle jazykových linií, což ale valonské strany odmítají připustit bez toho, aby byla zajištěna práva frankofonních obyvatel, kteří se ocitnou na vlámském území (*Flemish nationalist to lead Belgium coalition talks*, *EuropenVoice.com*, 18. 6. 2010).

I přesto, že se Belgie zdá být rozpadu země mnohem blíže než kdykoliv předtím a v médiích jsou spekulovány scénáře vzniku samostatného Vlámka, připojení Valonska k Francii a nejisté budoucnosti hlavního města v podobě nezávislé „evropské“ enklávy, neměl by být podceňován konsociační charakter belgického vládnutí. To, co pro jiná státní uspořádání znamená vážnou politickou krizi, považují Belgičané za běžnou součást politické kultury země. Snaha o konsensuální charakter politických jednání představuje jeden z klíčových faktorů zachování jednoty království, a to po celou dobu jeho existence.

Jean-Michel de Gaele, profesor politologie na Université Libre de Bruxelles, v rozhovoru pro *Euractiv* tvrdí, že scénář rozdělení země existují pouze v hlavách extrémistických politiků. Podle něj Belgie potřebuje „národní terapii“ aby přestala naslouchat názorům těch, kteří tvrdí, že jedinou cestou je trvalé odloučení obou komunit.

⁴CDH vznikla v roce 2002 z tradiční valonské křesťansko-sociální strany (*Parti Social Chrétien* – PSC).

Frankofonní Valoni nemají vzhledem k ekonomické vyspělosti jižní části Belgie v podstatě žádné racionální důvody prosazovat rozdělení země, Vlámové však mají obavy ze silícího francouzského vlivu ve Flandrech. Hloubka dělicí linie mezi frankofonním a vlámským obyvatelstvem vyhrcojuje spory rovněž v tradičně bilingvních oblastech a v žádném případě nesměruje k zachování jednoty státu v budoucnu (Belgium's anxieties 'based on false assumptions', EurActiv, 10. 6. 2010).

Otázkou, na kterou částečně odpoví i proces a výsledek sestavování nové koalice, zůstává, zda politická tradice a také zapojení širokého spektra aktérů do procesu vládnutí, bude ve výsledku motivem pro uchování jednoty Belgie silnějším, než jsou neshody mezi Vlámami a Valony důvodem pro její rozdělení. Jakýmsi příslibem v této oblasti může být fakt, že pokud má být řešení sporu o volební obvod Bruxelles-Hal-Vilvorde, který reprezentuje vlámsko-valonský konflikt od roku 2003, zahrnuto do koaliční smlouvy, nová vláda bude mít ve srovnání s předchozími daleko stabilnější pozici. Nelze zapomínat ani na stabilizační prvek vysokého kvóra pro případné ústavní změny, kdy zisk parlamentní většiny ještě neznamena možnost realizovat takové zásahy do systému, jež by byly pro budoucnost země zásadní.

Seznam použité literatury

- Arrest nr. 73/2003, van 26 mei 2003.* [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.const-court.be/public/n/2003/2003-073n.pdf>.
- Belgie: Vnitropolitická charakteristika, *BusinessInfo.cz*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/belgie-vnitropoliticka-charakteristika/2/1000809/>.
- Belgium's anxieties 'based on false assumptions', *EurActiv*, 10. 6. 2010. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.euractiv.com/en/elections/belgium-s-anxieties-based-false-assumptions-news-495060>.
- BURSENS, P. (2004): Enduring Federal Consensus: An Institutionalist Account of Belgian Preferences regarding the Future of Europe. *Comparative European Politics*. 2004/2, s. 339–357.
- De Standaard*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.standaard.be>.
- Écologistes Confédérés pour l'organisation de luttes originales – ecole*. [on-line]. [cit. 2010-07-26]. Dostupné na <http://www.ecolo.be/>.
- Flemish nationalist to lead Belgium coalition talks, *EuropeanVoice.com*, 18. 6. 2010. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.europeanvoice.com/article/2010/06/flemish-nationalist-to-lead-belgium-coalition-talks/68300.aspx>.
- Flemish nationalists triumph in Belgium, *EurActiv*, 14. 10. 2010. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.euractiv.com/en/egovernment/flemish-nationalists-triumph-in-belgium-news-495173>.
- HABÁŇ, M. (2003): Federální volby v Belgickém království 2003. *Politologický časopis*. 2003/3, roč. X, s. 303–312.
- HOOGHE, L. (2004): Belgium – Hollowing the Center. In AMORETTI, U. M., BERMEO, N. *Federalism and Territorial cleavages*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 2004, s. 55–92.
- Christen-Democratisch en Vlaams – CD & V*. [on-line]. [cit. 2010-07-26]. Dostupné na <http://www.cdenv.be/>.
- KUNC, J. (2000): *Stranické systémy v rekonstrukci*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- L'Anglophone*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.langlophone.com/>.
- La Libre Belgique*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na www.lalibre.be.
- LIJPHART, A. (1999): *The Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.

- Mouvement Réformateur – MR*. [on-line]. [cit. 2010-07-26]. Dostupné na <http://www.mr.be/>.
- Nieuw-Vlaamse Alliantie – N-VA*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.n-va.be/>.
- Open Vlaamse Liberalen en Democraten – Open VLD*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.vld.be/>.
- Parti Socialiste – PS*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.ps.be/>.
- PILET, J.-B., VAN HAUTE, E. (2008): The federal elections in Belgium. June 2007. *Electoral Studies*, s. 1–5.
- Population at 1st January by sex and age from 1990 onwards. *Eurostat*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=reg_d2jan&lang=en.
- Portail des services publics belges – Elections 13 Juin 2010*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://elections2010.belgium.be/fr/>.
- ŘÍCHOVÁ, B. (2009): *Komparace politických systémů: západoevropské politické systémy*. Praha: VŠE.
- SWENDEN, W. (2003): Belgian Federalism – basic Institutional Features and Potential as a Model for the European Union. *Royal Institute of International Affairs*. London.
- The Constitution of Federal Belgium, Coordinated Constitution of 17 February 1994 (translation)*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na <http://www.const-court.be/>.
- TREFFERS-DALLER, J. (2002): Language Use nad Language Contact in Brussels. *Journal of multilingual and multicultural development*. Vol. 23, No. 1, 2, s. 50–64.
- Vlaamse Radio – en Televisieomroep*. [on-line]. [cit. 2010-06-27]. Dostupné na www.vrt.be.